

RECENZE

Zdeněk Urban, *Pozapomenutá tvář Boženy Němcové* (Vztah Boženy Němcové k myšlence slovanské vzájemnosti a kulturám slovanských národů), Universita Karlova, Praha 1970, 141 stran + 10 stran přílohy.

Zdálo by se, že o životě a díle B. Němcové bylo už napsáno tolik, že se tu nedá přinést již nic nového. O tom, že tomu tak není, svědčí nová práce profesora Karlovy university dr. Zdeňka Urbana. Po několika analytických statích o vztahu Boženy Němcové k jižním Slovanům pokusil se nyní autor o neúplnější charakteristiku spisovatelčina vztahu k Slovanům a jejich kultuře. Stopuje poměr Němcové ke slovanství, který se vytvářel hned na počátku její tvůrčí dráhy a který dostal konkrétní náplň teprve po revolučním roce 1848, všímá si stále zřetelnějšího úsilí Němcové o lepší poznání slovanských národů, jejich života, literatury a kultury vůbec, zvláště pak sympatií spisovatelky k jižním Slovanům, především k Srbům a Charvátům, k jejich ozbrojenému boji za svobodu.

Počátky úsilí o konkrétnější poznání Slovanstva jsou u Němcové spojeny, jak ukazuje Urban, s jejími cestami do tehdejších Uher, kdy měla možnost na vlastní oči vidět život slovenského lidu v řadě krajů; zamilovala si slovenský lid, navázala a zintenzivnila styky s mnoha významnými představiteli slovenského národního života. Němcová měla v úmyslu (po vzoru Karadžiče) sestavit zevrubný slovenský slovník. Cesty do Uher jí umožnily seznámit se nejen se Slováky, nýbrž též s příslušníky srbského a ukrajinského národa. Proto úsilí Němcové o poznání Slovenska je spjata se snahou o pravdivé seznamování českého čtenáře se slovanskými národy vůbec.

Pro formování vztahu Boženy Němcové ke slovanství byla důležitá též setkání s řadou mladých Jihoslovanů v Praze. S tím je spojena také její snaha naučit se některým slovanickým jazykům.

Na pozadí spisovatelčina zájmu o slovanské literatury věnuje Urban zvláštní pozornost vztahu Němcové k Rusku a ruské literatuře v období krymské války a po ní. Správně ukázal na to, že se spisovatelčin poměr k ruskému zřízení, nikoliv k ruskému lidu, začal diferencovat, nabývat forem kritičtějšího přístupu k carismu.

Tehdejší spisovatelčino pojetí myšlenky slovanské vzájemnosti nelze sice přijímat bez větších výhrad, ale Urbanovi se obdivuhodně podařilo ukázat na značnou převahu jeho zdravých prvků, aniž by se vyhnul objasnění vztahu Němcové k Polákům. Některé Urbanovy závěry však mohou jen neúplně vysvětlit spisovatelčin „nezájem“ o polskou problematiku. V tom byly rozpory jejího pojetí ideje slovanské vzájemnosti. Patrně tu hrála úlohu skutečnost, že Němcová snad chápala celou složitost polsko-ruských vztahů, nechtěla však do nich zasahovat, aby nesnížila autoritu největšího slovanského národa. Je to pravděpodobně tím spíše, že její sympatie k Rusku byly motivovány mimo jiné hledáním protiva k rozpinavosti německví. Není rovněž vyloučeno, že v oprávněných požadavcích Poláků viděla Němcová mylně zájmy západní Evropy. Podobné názory na polskou otázku totiž sdíleli někteří jihoslovanští představitelé. Jejich vztah k polské literatuře pak byl podobný vztahu Boženy Němcové.

V přístupu Němcové k myšlence slovanské vzájemnosti Urban právem zdůraznil činnost, to, že si Němcová vytkla za cíl procestovat slovanské země, poznat a popsat co možná zevrubně národní život Slovanů. Urbanovi se podařilo prokázat a zdůraznit organickou souvislost autorčiny „obrázků“ ze života slovanských národů s jejím aktivním přístupem ke slovanství, ukázat na jeho charakter a vývoj.

Zvláště na počátku 2. poloviny padesátých let se kromě kritičtějšího autorčina vztahu k ruské skutečnosti přesunulo těžiště jejího zájmu k jihoslovanským národům, které tehdy buď se už osvobodily nebo bojovaly za svoji svobodu se zbraní v ruce. Tato skutečnost byla dosud opomíjena. Urban však ukázal, že Němcová soustavně sledovala českou i cizí odbornou literaturu o jižních Slovanech, dělala si o knihách podrobné poznámky, studovala Karadžičovo a Rakovského etnografické dílo. Urban vyzvedl také další velmi závažnou skutečnost sympatií Němcové k jižním Slovanům — kontinuitu folkloristického zájmu a s tím spojený obdiv k jejich národně osvobozeneckým bojům. Přitom Němcová, a to není rovněž bez důležitosti, sympatizovala s mladými, teprve se formujícími slovanskými národy. Nevím však, nakolik je beze zbytku únosné Urbanovo tvrzení, že určujícím momentem jejího vztahu k malým národům bylo zdůrazňování jejich osudu. Jistě, tyto faktory mohly a také motivovaly autorčin vztah k slovanským národům. Domnívám se však, že z hlediska jejího širšího chápání slovanské solidarity a sounáležitosti. Úsilí Boženy Němcové o lepší vzájemné poznání mělo vést k utužení „slovanské rodiny“, k větší vzájemné lásce a úctě — jak sama píše. V tom viděla zajištění budoucnosti Slovanů. Kollárův program slovanské vzájemnosti prodělal v pojetí B. Němcové výrazné změny. Spisovatelka v t ě š i n o u spojovala svůj zájem o kulturu slovanských národů se vztahem k politickým osudům Slovanstva.

Urban pojednal zsvěceně o charakteru a významu autorčina etnografického zájmu o slovanské národy, o jejím vztahu k srbské, charvátské, slovinské a ukrajinské lidové slovesnosti a k některým představitelům slovanské literatury (Karadžić, Rakovski aj.). Přitom zdůraznil, že národopisný zájem Němcové o ostatní Slovanů tvoří organickou součást její tvůrčí orientace, což se dosud někdy zjednodušovalo. Proto se nedá chápat pouze jako projev spjatý s myšlenkou slovanské vzájemnosti. V Urbanově práci vystupuje zřetelněji tendence Boženy Němcové k srovnávacím aspektům zájmu o slovanskou etnografii, snaha o to ukázat na příbuznost nejen Čechů se Slováky, nýbrž i s ostatními slovanskými národy.

Autor přinesl důležitá svědectví o významu vztahu Boženy Němcové ke dvěma velkým postavám slovanských literatur — k Srbu V. St. Karadžičovi a Bulharu G. S. Rakovskému. Dosud se psalo málo (a to ještě povrchně) např. o tom, že Němcová studovala Karadžičovo etnografické a folkloristické dílo. Urban vysledoval spisovatelčin zájem o srbskou etnografii a s jemu vlastní důsledností zjistil prameny, z nichž Němcová studovala. Zvláště cenná je autorova analýza a správné závěry o vztahu Němcové ke Karadžičovu Srbskému slovníku, v němž Karadžić podal mnoho zajímavého etnografického materiálu o národním životě Srbů (částečně též Charvátů) a který určil charakter zájmu Němcové o Srbsko. Zájem o srbské pohádky probudilo u Němcové právě Karadžičovo dílo, které měla Němcová v úmyslu uvést do Čech jako celek. Urban obdobně rozebral též spisovatelčin vztah k Charvátům, Slovincům a Bulharům. Němcová byla fakticky nejen v českých zemích, ale i ve světě vůbec jednou z prvních, kdo pochopil význam Karadžičova etnografického slovníku a celého jeho díla. Pokud jde o bulharské písemnictví, byla Němcová ve svých překladech z národopisného díla G. Rakovského přímo průkopnicí.

Urban se pokusil vnést jasno také do problematiky zájmu B. Němcové o bulharskou oblast, který projevila ke konci života, na přelomu padesátých a šedesátých let. Přátelské styky Němcové s Bulhary tehdy žijícími v Praze, zvláště s V. D. Stojanovem, měly význam pro její vztah k bulharské kultuře. Plodem zevrubného studia díla G. S. Rakovského jsou i její dvě řty s bulharskou tematikou — Pěstování růžového keře v Bulharsku a Starobulharské prstonárodní názvosloví hvězd a větrů, které, jak ukázal Urban, jsou dodnes mylně zařazeny ke spisovatelčiným původním pracím; ačkoliv jde o překlady z Rakovského. Důkazem šife a mnohostrannosti spisovatelčina zájmu o slovanské národy, zejména o jižní Slovanů, je také heslo Bulhaři v Riegrově slovníku naučném z roku 1860, o jehož autorství předkládá Urban několik zajímavých hypotéz. Ovšem vtrá se tu otázka: proč by nemohl být autorem hesla J. Renk, je-li pod heslem uvedena jeho zkratka? Vždyť Renk si mohl obstarat někoho z Bulharů nebo někoho jiného, který mu mohl přeložit některé části z knihy Rakovského; ty pak pojal do svého hesla.

Ve své práci zabývá se Urban také zájmem Němcové o slovanskou lidovou slovesnost, především o lidovou pohádku, a ukazuje, že Němcová k ní jasně přistupovala nikoliv jen z pozic myšlenky slovanské vzájemnosti, nýbrž také a především proto, že se o ni zajímala z hlediska uměleckého a folkloristického, že hodlala vydat obsáhlý výběr slovanských pohádek. Svůj záměr však nerealizovala.

Při charakteristice autorčina vztahu k slovanským literaturám přistupoval Urban velmi odpovědně, neboť si byl vědom zkresení, ke kterému by mohl dojít. Proto sledoval šří a vztah B. Němcové k slovanským literaturám v kontextu jejího zájmu o písemnictví evropských národů a v souladu s její snahou o poznání hlavních evropských literárních proudů.

Podrobně a přesvědčivě prokázal Urban spisovatelčin vztah k literatuře ruské, zvláště ke Gogolovi a Puškinovi. Přitom odmítl pokusy některých badatelů, kteří na základě Jobových typologických nebo jiných shod dělají závěry o vlivech a působeníh.

Poslední, třetí kapitola své práce věnoval Urban překladům Němcové ze slovanských jazyků a rozebral její překladatelskou metodu. Autorovi se podařilo vymezit okruh autorčiných překladů a určit prameny, z nichž čerpala. Překlady pak rozebral podle jejich charakteru a poukázal na překladatelčin přístup k textům, na její svědomitost i přesnost při překládání črt a na příčiny tendence k volnému překladu. Upozornil na to, že velká část přeložených pohádek ze slovenštiny, slovinštiny a srbštiny je badateli omylem pokládána za její původní práce. Urbanův rozbor jasně ukázal, že jde o překlady. Němcová při překládání usilovala o věrné vystižení celkové atmosféry pohádek a o zachování jejich specifiky. Urban korigoval i předpoklad editorů autorčiných spisů, že spisovatelka vtiskla také překladům pohádek pečeť své umělecké osobnosti. Urban rozbořem naopak ukázal, že překladatelčiny úpravy nikdy podstatně nezasahovaly do stylového typu struktury originálu a že relativně největších úprav se dočkaly jen slovenské pohádky. Němcové šlo především o to, aby pohádky byly čtivé, zároveň však aby v nich zůstaly zachovány místní národopisné zvláštnosti.

Urban si ve své knize položil řadu otázek a krok za krokem, analýzou všech dostupných existujících pramenů dospěl k mnoha závěrům nebo k pravděpodobným hypotézám. Prokázal tak nejen obdivuhodnou znalost díla Boženy Němcové, ale i znalost širší slovanské problematiky. Opravil mnohé dosavadní názory (např. o styčích Němcové s různými představiteli slovanských národů) a vnesl jasno do řady otázek o původnosti některých autorčiných prací, které i nejnovější akademické vydání spisů Boženy Němcové řadí nesprávně. A to je pro poznání života a díla autorky nesmrtelné Babičky mnoho.

Ivan Dorovský

Jaromír I. o u ž i l, *Ignác Jan Hanuš* (Praha, Melantrich 1971. Stran 295, 32 obrazových příloh)

Jméno Ignáce Jana Hanuše (1812—1869) je v českých kulturních dějinách známější z kontextu literárněhistorického nežli filosofického, ačkoli filosofie byla Hanušovým vědním oborem. Velikost tvůrčí osobnosti Boženy Němcové způsobuje, že postavy z jejího nejbližšího okolí jsou podnes nazírány především pod zorným úhlem svého vztahu k této básnířce. Tak je tomu i s Hanušem, který patřil k nejužšímu přátelskému okruhu Boženy Němcové a spolu s Janem Helceletem a Františkem Matoušem Klácelem souperil o rozhodující vliv na její intelektuální vývoj a citový život. Daleko méně než tyto stránky Hanušova života je známo jeho odborné dílo a jeho pedagogická a veřejná činnost, kterou přispíval v době předbřeznové i pobřeznové k zápasu liberálních sil u nás proti politickému a duchovnímu absolutismu. Stal se ostatně, jak známo, jednou z jeho obětí — jako hegelovec byl už na počátku padesátých let zbaven profesorského úřadu na pražské universitě.

Hanušovým dilem se po léta obíral filosof a literární badatel Jaromír Loužil, který zevrubně prostudoval nejen Hanušovy spisy, ale i jeho rukopisnou pozůstalost, a zamýšlel se v řadě statí nad významem Hanušova veřejného působení i nad jeho filosofickým odkazem. Svoje bádání shrnul nyní Loužil ve studii, která je úvodem k výboru z Hanušova díla, pečlivě rovněž Loužilem a vydaného jako 30. svazek melantričské edice Odkazy pokrokových osobností naší minulosti.

Loužil pojímá Hanušovo dílo i jeho život jako celek; sleduje, jak zrání lidské osobnosti podmiňovalo Hanušův vývoj filosofický a ideově společenský. V prvních kapitolách se zabývá nejprve Hanušovými vysokoškolskými studii a jeho pobytem ve Lvově. Všimá si toho, jak se Hanušovo filosofické myšlení vyvíjelo a formovalo působením Christiana Wolffa a Immanuela Kanta, jejichž znalost Hanušovi zprostředkoval Josef Jungmann. Bezprostředním vlivem působily na Hanuše universitní přednášky herbartovce Franze Exnera. Loužil pak sleduje, jak došlo k Hanušovu setkání s filosofií Hegelovou, která nabyla rozhodujícího významu v dalším myšlenkovém vývoji Ignáce Jana Hanuše. Současně věnuje Loužil pozornost tomu, jak Hanuš navazoval styky s představiteli moravské inteligence, zvláště s Tomášem Bratrankem a Františkem Matoušem Klácelem, s nimiž ho spojovalo jeho hegelianství, ale od nichž se naopak lišil svými politickými a národními postoji. Nejdůležitější lidský vztah, který ovlivnil i vnitřní vývoj Hanušův, bylo jeho přátelství s Janem Helceletem. Autor studie rozebírá vztahy těchto dvou mužů na pozadí Klácelova Českomoravského bratr-